

Anna-Kaisa Salmi, Tiina Äikäs, Risto Nurmi, Ville Hakamäki,
Emilia Jääskeläinen & Sami Kuvaja

Lapin viimeinen markkina: Kolarinsaaren markkinakentän arkeologiaa

Laplands sista marknad: Arkeologi vid Kolarinsaari marknadsplats

Marknaden på Kolarinsaari var den sista traditionella marknaden i Lappland. Marknaden hölls fram till 1880-talet. Marknadsplatsen låg på den sydliga spetsen av Kolarinsaari, där man också finner den gamla träkyrkan och begravningsplatsen. Nuförtiden lockar Kolari kommuns badstrand och Pokémon Go-spelets virtuella pokéstop besökare till platsen. Under utgrävningar som utfördes på Kolarinsaari sommaren 2018 framkom det att marknadsplatsen har legat norr om kyrkan vid det nordvästra hörnet av den nuvarande begravningsplatsen. En del av de äldre kulturlagren har hamnat under begravningsplatsen. Byggnadslämningar visar att det på platsen funnits marknadsbodar försedda med glasfönster och eldstäder, som revs då marknadsplatsen föll ur bruk. De fåtaliga föremålsfynden stöder platsens datering till 1800-talet. Djurbensmaterialet berättar om livliga handelskontakter särskilt med samiska handelsmän, som hämtade renkött och ishavsfisk till marknaden.

Johdanto

Kolarinsaaren markkinat olivat viimeiset perinteiset Lapin markkinat. Niitä järjestettiin 1880-luvulle saakka (Paulaharju 1923: 84). Samuli Paulaharju kuvaa teoksessaan *Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa* (1923) sukupolven takaisia muistoja Kolarin markkinoista. Paulaharjun kertomuksen mukaan: ”Kirkon pohjoispuolella, hautausmaan aidan sivulla, oli tasainen kenttä, jota ylipuolen miehet lappalaisten [sic] mukaan sanoivat ’siljoiksi’. Iso nelikulmainen siljo oli joka puolelta ympäröity kauppiaiden tavarantarojien myymälöillä ja myyntipaikoilla, ja jokaisella kaupparyhmällä oli oma vakituinen alueensa [...] Markkinakenttä monine vanhoine pikkupirtteineen muodosti oman yksittäisen piirinsä Kolarinsaaren eteläpäässä. Neljänneksen pituinen männikkö eristi sen saaren taloista, ja eteläpuolelle jokijalkaan mentäessä piti kulkea väylän ylitse. Mutta mökkiryhmän seuranpitäjänä seiso

rakennettu kirkko kellotapuleineen ja pienine hautausmaineen, jossa oman kirkon aikainen vanha Kolari vietti lepoaan.” (Paulaharju 1923: 75).

Paulaharjun kuvauksessa (1923: 73–84) sosiaalinen elämä markkinapaikalla on vilkasta ja koko Kolarinsaaren lähiseutu markkinahumun vallassa, kun markkinavieraat majoittuvat taloissa, ja kauppa käydään ja iloa pidetään koko lyhyen talvipäivän ajan ja myöhään yöhön saakka.

Kolarin markkinat olivat Lapin markkinoiden pitkän perinteen myöhäinen edustaja. Lapin markkinoiden historia juontuu Lapin kauppaperinteen keskiaikaisista juurista, joiden pohjalta Ruotsin Kruunu alkoi rakentaa kontrolloidumpaa kauppaverkostoa 1600-luvun alussa. Silloiseen Ruotsin Lappiin perustettiin virallisia Kruunun kauppapaikkoja, joilla sisämaan väestön ja porvarien välinen kauppa tuli käydä vuosittain sovituna markkina-aikoina. Markkinapaikkojen perustaminen oli osa laajempaa Ruotsin val-

tion pohjoisen politiikkaa. Kaarle IX tavoit-
teli pohjoisen Jäämeren rannikkoa Ruotsin
hallintaan ja pyrki sitomaan pohjoisen kaup-
pa- ja verotuloja tiukemmin Ruotsiin päin
(Lundholm 1991: 337–344; Halinen 1992:
46). Näitä varhaisia Kruunun markkinapaik-
koja olivat muun muassa Lycksele, Jokkmokk,
Arvidsjaur, Jukkasjärvi, Markkina ja Sodan-
kylä (Virrankoski 1973: 448–449; Lundholm
1991: 300–301; Rydström 2009: 4–5). Kolarin
markkinapaikka perustettiin 1800-luvun
alussa, kun Kolarin kunta irtautui Pajalan
kunnasta Suomen sodan seurauksena. Hamin-
nan rauhassa 1809 määritetty uusi Venäjän
ja Ruotsin välinen rajalinja kulki Könkämä-
enoa sekä Tornion- ja Muonionjokia pitkin.
Uusi raja halkaisi vanhan kulttuuri- ja kieli-
alueen jakaen muun muassa Pajalan kun-
nan kahteen osaan. Uudella rajanvedolla oli
merkittäviä vaikutuksia alueen hallintoon,
ja yhtenä ratkaisuna syntyneisiin ongelmiin
Pajalan itäpuolisen osan asukkaille perustet-
tiin kappeli ja hautausmaa 1819 (Jaako 1994:
11–15). Kirkonpaikaksi valittiin vanha ko-
takenttä Porokodan mellassa eli hiekkatör-
mässä Kolarinsaaren eteläkärjessä. Mark-
kinakenttä perustettiin kirkon yhteyteen
1800-luvun alussa, kun Ruotsin puolelle
jäänyt Könkään (Kengis) kauppapaikka
lopetti toimintansa. Samoihin aikoihin
myös Enontekiön markkinat loppuivat.
Lapin markkinoita lakkautettiin 1800-lu-
vulle tultaessa, kun markkinoiden merkitys
väheni. Tämän jälkeen Kolarin markkinat
toimivat alueen keskeisenä kohtaauspaik-
kana. Toisaalta alueella on perimätiedon
mukaan ollut markkinapaikan kaltaisia toi-
mintoja jo ”ikimuistoista” ajoista saakka.
Kolarin markkinat sinnittelivät 1800-luvun
lopulle, kunnes vuonna 1881 Rovaniemen
suurmarkkinat syrjäyttivät pienemmät pai-
kalliset markkinat (Paulaharju 1923: 84).

Kolarinsaaren vuonna 1819
valmistunut kirkko sekä siihen liittyvä
kellotapuli on määritetty valtakunnal-
lisesti merkittäväksi rakennetuksi kult-
tuuriympäristöksi (RKY), mutta näiden

länsipuolella sijainneella markkinakentällä
ei muutamaa pienimuotoista tarkastus- ja
inventointikäyntiä lukuun ottamatta ole en-
nen tätä suoritettu tutkimuksia. Kolarin
markkinapaikalla toteutettiin arkeologiset
kaivaukset 25.7.–3.8.2018. Kaivaukset liit-
tyivät Oulun yliopistossa käynnissä oleviin
tutkimusprojekteihin *Ympäristösuhteet ko-
loniaalisessa kohtaamisessa* (Suomen Aka-
temia 285774) ja *Uskontojen kohtaamis-
ja uskontojen muutoksia: monitieteellinen
tutkimus saamelaiden rituaalipaikkojen
kohdebiografiasta* (Suomen Akatemia
294626). Kaivaukset toimivat myös Oulun
yliopiston arkeologian oppiaineen opetus-
kaivauksina. Tässä artikkelissa hahmot-
telemme Kolarinsaaren markkinapaikan
sijaintia ja materiaalista kulttuuria ja sitä,
miten ne vertautuvat muihin, varhaisempiin
Lapin markkinoihin. Artikkelissa analysoi-
daan myös Kolarinsaaren markkinapaikan
maiseman muuttuvia käyttötapoja ja merki-
tyksiä 1800-luvulta tähän päivään.

Markkinapaikan sijainti maisemassa

Paikallisessa suullisessa perinteessä mark-
kinapaikan mielletään olleen Muonionjoen
rannan tuntumassa. Monet paikalla käyneet
ihmiset olivatkin aluksi sitä mieltä, että kai-
vamme väärässä paikassa ja että markki-
napaikka olisi ollut etelämpänä joen ran-
nalla, jossa mainittiin vielä muistitiedon
mukaan sijainneen markkinoihin liittyviä
taloja. Nämä saattaisivat olla varsinaiselta
markkinapaikalta siirrettyjä taloja, joista
ei kuitenkaan tiedossamme olevissa histo-
riallisissa lähteissä ole mainintaa, eikä niistä
myöskään havaittu jälkiä kenttätöiden aikana.
Kolaria esittävä kartta vuodelta 1845 osoittaa
markkinapaikan sijainneen 1800-luvun alus-
sa perustetun kirkkomaan länsipuolella (ks.
Kuva 1, ”Marknadsplats”), ja myös kaivaus-
löydöt tukevat tätä tulkintaa, sillä ne sijoittu-
vat kyseiselle alueelle. Paulaharju (1923: 84)

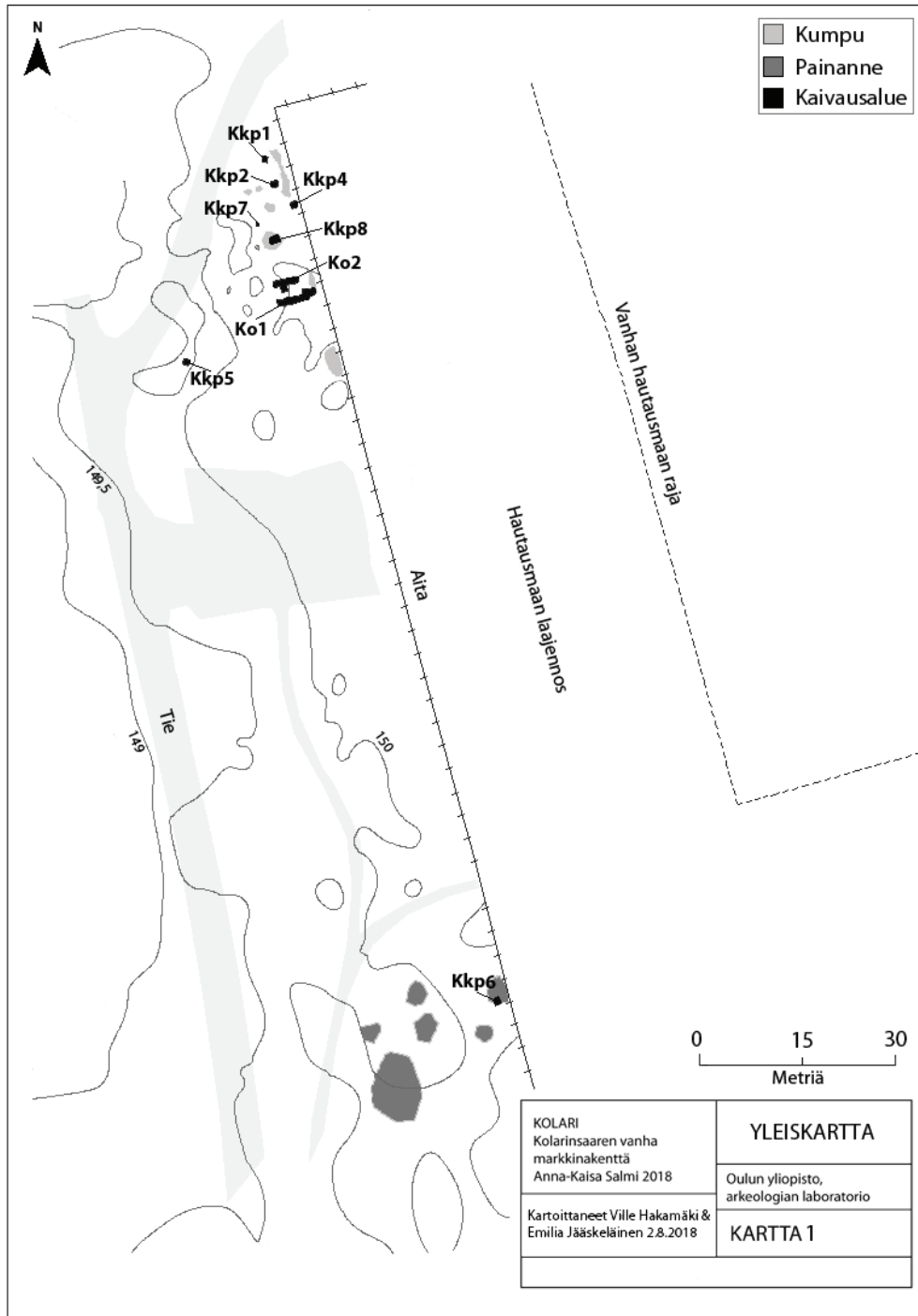
mainitsee vuonna 1923 julkaistussa teoksessaan osan kenttää jääneen hautausmaan aitauksen sisäpuolelle. Hautausmaata laajennettiin 1930-luvulla länteen, jolloin osa markkinapaikasta tuhoutui. Vanhemmat ja nuoremmat haudat erottuvat selvärajaisesti toisistaan (Kuvat 2 ja 3). Myös markkinapaikalla, kirkkomaan aidan vieressä olevat kummut saattavat liittyä hautausmaan käyttöön.

Paulaharjun (1923: 75) kuvauksen mukaan markkinakenttä oli jaettu eri suunnilta tulleiden kauppiaiden kesken, joille oli osoitettu oma vakituinen markkinatupansa

kentän ympäriltä. Etelästä tulleet torniolaiset kauppiaat olivat asettuneet kentän etelä- ja länsireunoille, lähelle kirkkoa, kun taas karjalaiset ja venäläiset (ns. laukkuryssät) harjoittivat kaupankäyntiä markkinapaikan itälaidalla. Saamelaiset kauppiaat puolestaan olivat asettuneet kentän pohjoislaidalle. Ainoastaan torniolaisilla ja joillakin karjalaisilla kauppiailta oli käytössään markkinatupia sekä niihin liittyviä varastoaittoja, kun taas saamelaiset kävivät kauppaa reistä ja ahkioista käsin samaan tapaan kuin muukin maaseudun rahvas, joille ei ollut osoitettu vakituista kauppapaikkaa.

Kuva 1. Kolarin kartta vuodelta 1845, georeferointi nykyisen peruskartan päälle. Punaisella merkitty markkinapaikka jää osittain kirkkomaan alle. (Kartta: Kansallisarkisto, Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto, Kolarin 2713 08+11 Ia ja Peruskartta, Maanmittauslaitos, muokkaukset: T. Äikäs)

Kuva 2. Yleiskartta Kolarinsaaren markkinakentän kaivauksista.

Kuva 3. Kuva kirkon ja kaivausalueen suuntaan hautausmaan vanhasta osasta katsottuna (Kuva: T. Äikäs).

Markkinakentän oletettuun pohjoispäätyyn avattiin kahdeksan eri kokoista koeojaa ja -kuoppaa (Kuva 2). Näiden lisäksi alueen eteläpäätyyn avattiin yksi koe-ruutu. Tutkitun alueen laajuus oli noin 16 neliometriä. Alueen pohjoispäädyn koeojissa 1 ja 2 sekä koekuopissa 2, 4, 7 ja 8 havaittiin todennäköisesti markkinakenttään liittyvä ohut kulttuurikerros, jonka yhteydestä tuli myös löytöjä. Alueella havaittiin myös puurakenteiden jäännöksiä, kiven ja savilaastin sekaisia röykkiöitä, sekä kuoppamaisia rakenteita, jotka todennäköisesti liittyivät markkinakentän rakenteisiin ja toimintoihin. Näiden havaintojen perusteella vaikuttaa siltä, että markkinakenttä sijaitsi nykyisen hautausmaan pohjoiskulmalla siten, että

suurin osa markkinakenttää on jäänyt hautausmaan alueelle (Kuva 3). Hautausmaan aidan luoteiskulmalla, hautausmaan aidan, parkkipaikan ja hiekkatien rajaamalla alueella on säilynyt markkinakenttään liittyvää kulttuurikerrosta.

Sijainniltaan ja tilankäytöltään Kolarin markkinapaikka muistuttaa monin tavoin muita tunnettuja Lapin markkinoita. Esimerkiksi Enontekiön Markkina sijaitsi vesistön äärellä, Lätäsenon ja Könkämäen risteyskohdassa, ja siellä oli markkinakentän lisäksi kirkko, hautausmaa, sekä markkinatupia ja tavara-aittoja (Halinen 2002). Myös Utsjoen Pappilan kirkkokenttä on sijainnut Utsjoen suvannon Mantojärven rannalla (Harlin 2009).

Markkinapaikka ei ole unohtunut nykyisiltäkään kolarilaisilta, vaikka se sijaitseekin syrjässä nykyisestä Kolarin keskustasta. Kaivausten ajankohtana, helteisinä heinä-elokuun viikkoina, suurin osa markkinapaikan ohi kulkeneista ihmisistä suuntasi Kolarinsaaren vanhan kirkon tuntumassa sijaitsevalle Kolarin kunnan uimarannalle, Pokémon Go -pelin pokestopille tai kirkolle kesähäitä viettämään. Kaivauksille pysähtyneet ihmiset ilmaisivat tyytyväisyytensä siitä, että paikallisia kiinnostavaa markkinapaikkaa tutkitaan vihdoin.

Markkinatupien ja tulisijojen jäännöksiä

Tutkitulla alueella havaittiin kolme kiven ja savilaastin sekaista kumpareta. Ne vaikuttivat sijaitsevan rivissä, noin 3–4 metrin päässä toisistaan. Kumpareiden koostumusta selvitettiin kairaamalla.¹ Koekuoppaan 8 sijoittunut kumpare tutkittiin kaivaen (Kuva 4). Se oli

vajaan metrin laajuinen suuntaansa, puolen metrin syvyinen ja koostui pääosin palamattomista liuskekiven kappaleista sekä savilaastin ja muurauslaastin kappaleista. Toinen kaivaen tutkittu kivikeskittymä sijaitsi koeojan 2 länsipäädyssä, jossa havaittiin hiilensekaisen maan, liuskekiven sekä savilaastin täyttämä kuoppa. Kuopan pohjalta löytyi kaksiteräisen kirveen terä, jonka yhteydessä havaittiin myös tuohen kappaleita (Kuva 5). Kivikeskittymien yhteydestä löytyi muun muassa eläinten luita ja ikkunalasiasia. Kumpareet ja mahdollisesti myös koeojan 2 kivikeskittymä liittyvät todennäköisesti markkinatupien tulisijoihin. Tähän viittaavat sekä kivien palamattomuus että runsas määrä savi- ja muurauslaastia. Kolarin alueen tulisijarakentamisen perinteelle oli tyypillistä, että tulisijat muurattiin paikallisesta kivistä käyttäen muurauslaastina savilaastia. Tulisija saatettiin lopulta päällystää kalkkilaastilla.

Kumpareet vaikuttavat enemmän purkujätekasoilta kuin varsinaisilta tulisijojen jäännöksiltä. Ne ovat melko pienikokoisia

Kuva 4. Puretun tulisijan jäännöksiä koekuopassa 8 (Kuva: R. Nurmi).

Kuva 5. Kaksiteräisen kirveen terä in situ koejassa 2 (Kuva: A. Salmi).

ja aivan liian lähellä toisiaan edustaakseen kukin yhtä markkinatuvan tulisijan jäännöstä. Kunkin kumpareen koostumus on keskenään erilainen, ikään kuin eri karkeusasteista purkujätettä olisi lajiteltu eri kasoihin. Jäännösten luonnetta havainnollistaa vertailu esimerkiksi Petri Halisen (1992: 2002) aiemmin dokumentoituin Enontekiön Markkinan tupien jäännöksiin. Markkinan jo satakunta vuotta aiemmin purettujen markkinakentän tupien jäännöksissä oli vielä selkeästi nähtävissä paikoilleen hajonneiden tulisijojen jäännökset ja niiden muodostamat laakeat kummut tupakehikoiden jäännösten nurkissa. Myös tulisijojen hirsikehikoista oli havaittavia jäännöksiä (Halinen 2002: 46–47). Kolarinsaarella mitään vastaavia merkkejä ei ollut havaittavissa. Kuvaavaa on, että ainoan määritetyn mahdollisen tulisijan paikalla ei ollut päällepäin havaittavia rakenteita. Tulisijan paikkaan viittasivat kaivausten edetessä pohjakeroksista paljastunut hiileen, laastin ja tulisijan kappaleiden sekainen likamaakuoppa, jonka pohjalta mainittu kirves löytyi.

Koejassa 1 havaittiin hirsien jäännöksiä (Kuva 6), jotka ovat todennäköisesti peräisin puretusta markkinatuvasta. Ilmiö muodostui länsi-itäsuuntaisesta, vähintään noin neljän metrin pituisesta hirren jäännöksestä, joka jatkui koeajan länsiprofiiliin, ja pohjois-eteläsuuntaisesta hirrestä, jota oli säilynyt runsaan metrin matkalta ja joka päättyi suurehkoon tuulenkaatoon, joka todennäköisesti on tuhonnut hirttä. Kyseessä on luultavasti rakennuksen purkamiseen liittyvä puutavara, mutta koska ainoastaan koeajan alueelle rajautuva osa oli mahdollista tutkia kokonaisuudessaan, on mahdollisen rakenteen todellista luonnetta vaikea tulkita. Hirret sijaitsivat suoraan maan päällä eikä niiden alla ollut perustuskiviä. Koeojista ja -kuopista löytyi ikkunalasin kappaleita, mikä viittaa siihen, että markkinatuvissa on ollut lasi-ikkunat.

Markkinapaikan markkinatuvat vaikuttavat siis olleen pieniä ikkunallisia tupia, joissa oli uloslämpiviävät savilaastilla muuratut ja kalkkilaastilla silatut takat tulisi-

Kuva 6. Hirsijäännöksiä koejassa 1. Pohjois-eteläsuuntaisen hirren jäännökset on kaivettu pois (Kuva: M. Fjellström).

joina. Läheisellä Könkäsen markkinakentällä Ruotsin puolella säilynyt ja kunnostettu markkina-/kirkkotupa vaikuttaisi edustavan hyvin pitkälle samanlaista rakennuskantaa (Kuva 7). Myös Enontekiön Markkinan rakennuskanta on muistuttanut monin tavoin Kolarin markkinakentän rakennuksia. Markkinan tuvat sijaitsivat rivissä Markkinan kummun länsirinteellä – tosin Halisen (1992a) mukaan rivimuodostelma johtuu maastonmuodoista ennemmin kuin ennalta suunnitellusta järjestyksestä. Kaivaustulosten mukaan Markkinan markkinatupien liedet olivat luonnonkivistä ja tiilestä muurattuja, mutta Kolarista poiketen liedet olivat hirsiperustaisia (Halinen 1992b; 2002). Toinen ero Kolarin markkinakentän ja Enontekiön Markkinan välillä oli se, että Kolarin markkinakentän alueella ei havaittu kodanpohjia. Myöskään Paulaharju (1923) ei mainitse kuvauksessaan kotia, vaan hänen mukaansa saamelaiset kauppiat kävivät kauppaa ahkioistaan käsin.

Esinelöydöt: kauppatavaraa ja markkinapaikan elämää

Varsinaisten esinelöytöjen määrä Kolarin markkinakentältä on historiallisen ajan kohteelle varsin vähäinen. Tähän on saatanut vaikuttaa paikan hyvin lyhyt, kausiluonteinen käyttöaste sekä verrattain pieni kaivauksin tutkittu pinta-ala. Ajoitettavissa oleva esineistö ajoittuu pääosin markkinapaikan oletetulle käyttöjaksolle 1800-luvun puolivälin molemmin puolin. Suurin osa esinelöydöistä ja -katkelmista viittaa tyyppiliseen aikakauden arjen käyttöesineistöön. Löydöt muistuttavat pääpiirteissään muiden Lapin markkinapaikkojen esineistöä. Enontekiön Markkinasta ja Utsjoen Pappilan kirkkokentältä on löydetty muun muassa astioiden ja pullolasin kappaleita, ikkunalasiasia, nautoja, liitupiipun katkelmia, tulusrautoja sekä tuluspiitä ja -kvartsia, sekä pukeutumiseen liittyvää esineistöä (Halinen 1992a; Harlin 2009).

Kuva 7. Könkään markkinakentän entisöity markkinatupa a) ulkopuolelta b) sisäpuolelta (Kuva: A. Salmi).

Kaikki löydetty keramiikka on koristelematonta valkoista piiposliinia ja ainoa määritetty astiatyyppi on korvaton teekuppi. Myös pari pullolasin katkelmaa löytyi. Neljä messinkinappia, nuppineula ja lasimassahelmi liittyvät ihmisten vaatetukseen. Kaksi nappeista oli kukkakuvioisia niin sanottuja kansanpuvun nappeja, jotka ovat olleet käytössä 1600–1800-luvuilla ja joita on käytetty ainakin rahvaan miesten liiveissä ja housuissa (Kuokkanen et al. 2015). Kolmas nappi oli kullattu messinkinappi, jonka takana oli yksinkertainen kiinnityslenkki, ja neljäs pyöreä koristelematon messinkinappi. Pii-iskokset ja tulusrauta liittyvät tulentekoon. Ainoa rahalöytö – 5 kopeekan kolikko vuodelta 1845 – on yleisesti käytössä ollut rahatyyppi ja käy yksiin kohteen ajoituksen kanssa.

Savisia tupakkapiipun kappaleita on löytöaineistossa vähän, mikä sopii hyvin yhteen kohteen ajoituksen kanssa. Savi- eli liitupiippujen käyttö väheni huomattavasti 1800-luvun alusta alkaen ja vuosisadan kuluessa ne käytännössä poistuivat käytöstä (esim. Åkerhagen 2004). Ainoa kaivauksilta löydetty saviapiipun koppa on löytökontekstiinsa nähden huomattavan vanha. Piippu on ruotsalaisvalmisteinen ns. tähtileimapiippu ja se ajoittuu 1700-luvun jälkimmäiselle puoliskolle (Åkerhagen 2004).

Tupakkapiipuilla, samoin kuin kolikoilla, on omat paikkaan, aikaan ja esinetyypin sidoksissa olevat tyypilliset keskimääräiset käyttöikänsä, jotka monimutkaistavat niiden käyttöä kontekstiajoituksessa (Nurmi 2009; Nurmi 2011). Valmistusajankohtia tarkasteltaessa ja verrattaessa voidaan huomata, että pääsääntöisesti piiput antavat samasta kontekstista nuoremman *terminus post quem*-ajoituksen kuin kolikot (Persson 1992; Halinen 2002). Piipun valmistusajankohtaa ei kuitenkaan Kolarin tapauksessa voida käyttää ajoittamaan itse kaivaukskohdetta. Ensinnäkin, yksi ajoituskelpoinen piipun kappale ei riitä vakuuttavaan ajoitukseen. Vaikka savista tupakkapiippua pidetään yleisesti hyvin lyhytikäisenä massatuotantohöydykkeenä

(esim. Persson 1992; Mellanen 1994), siihen pätevät samat lainalaisuudet kuin keramiikkaan yleensä – se on hyvin kulutuskestävää, mutta herkästi särkyvää. Toiseksi, tupakkapiippuja on voitu myös varastoida hyvinkin pitkään ennen käyttöä tai niitä on voitu ottaa myöhemmin uusiokäyttöön (vrt. Nurmi 2011: 98–108). Pohjois-Ruotsista tunnetaan kaksikin kansanperinteen kokoelmiin kuuluvaa yli 100 vuotta valmistuksensa jälkeen käytössä ollutta tupakkapiippua (Huggert 2008).

Kaivausten esinelöytöihin kuuluu vielä lisäksi muutamia pieniä lyijyn katkelmia, tunnistamattomia rautaesineitä sekä rautainen kaksiteräinen kirves, jonka silmässä oli vielä jäämiä katkenneesta puuvarresta (Kuva 5). Lyijyn katkelmat ovat pieniä jättekappaleita, eivät ikkunapuitteen H-profililitankoa. Vihertäviä ikkunalasin katkelmia löytyi muutamia, joten tuvissa on ollut ikkunoita, mutta dokumentoitujen kappaleiden perusteella ei voi määrittää ikkunatyyppejä tarkemmin. Kirves voitiin tunnistaa erikoistyökaluksi, joka liittyy keskieurooppalaiseen ja eteläskandinaaviseen puunrakennustekniikkaan (Malinen 2019). Esineen löytökonteksti antaa viitteitä siitä, että kirves on voitu jättää löytöpaikkaansa tarkoituksella.

Kirveen terä sijaitsi koeojassa 2 tulisijan purkujätteeksi tulkitun ilmiön pohjalta. Itse tulisijasta ei ollut rakenteita jäljellä, vaan kyseessä oli likamaakerrosten alainen pieni kuoppa, jossa oli runsaasti likamaata ja tulisijan purkujätettä. Kyseessä voi olla tulisijarakenteen tai muun rakennuksen osan alle tai yhteyteen sijoitettu perustuskätkö. Rakenteisiin sijoitetut perustuskätköt näyttävät viimeaikaisten arkeologisten tutkimusten perusteella olleen suhteellisen yleisiä pohjoisessa Fennoskandiassa aina 1700-luvulle saakka (esim. Tuppi 2009; Salmi et al. 2012; Hukantaival 2016; Nurmi 2017). Perustuskätkö tunnetaan myös toiselta Lapin markkinapaikalta. Markkinan kirkon itäpäädyn keskimmäisen kiven alta tiedetään löytyneen kolmen kuninkaan rahat,

jotka on laitettu paikalleen todennäköisesti v. 1790 (Halinen 2001). Terävä rautaesine on näiden tunnistettujen perustuskätköjen yleisin esinetyyppi (Nurmi 2017: 120–121). Mikäli kaivauksilla löydetty kirves edustaa perustuskätköä, se olisi tällä hetkellä nuorin ajoitettu arkeologinen esimerkki Pohjois-Suomesta.

Eläinluulöydöt: markkinaruokaa ja kauppatavaraa

Kolarinsaaren markkinapaikan kaivauksilta löytyi yhteensä 717 luun kappaletta, jotka painoivat yhteensä 580 g. Luun kappaleista 21 oli palaneita. Palaneet luut löytyivät koeojasta 1 ja koekuopasta 8. Yhdestä kylkiluun kappaleesta koekuopasta 8 löytyi jyrsijän tai petoeläimen hampaanjälkiä, mikä todennäköisesti kertoo siitä, että markkinakentällä on lojunut luita siten, että eläimet ovat päässeet niihin käsiksi. Nisäkäslajeista aineistossa oli poron tai peuran (*Rangifer tarandus*), lampaan tai vuohen (*Ovis aries/Capra hircus*), ja sorkka- tai kavioeläimen luita. Lisäksi aineistossa oli metson (*Tetrao urogallus*), teeren (*Lyrurus tetrrix*), riekon (*Lagopus lagopus*) ja kaakkurin (*Gavia stellata*) luita. Kalalajeista aineistosta tunnistettiin siian (*Coregonus lavaretus complex*), lohien (*Salmo salar*), ahvenen (*Perca fluviatilis*), hauen (*Esox lucius*), seitin (*Pollachius virens*), turskan (*Gadus morhua*), koljan (*Melanogrammus aeglefinus*) ja keilan (*Brosme brosme*) luita. Lajijakauma fragmenttimäärinä (*Number of Identified Specimens*, NISP) ja minimiyksilömäärinä (*Minimum Number of Individuals*, MNI) on esitetty taulukossa 1.

Kolarin markkinakentän eläinluuaineiston lajijakauma muistuttaa Enontekiön Markkinan ja Utsjoen Pappilan markkinapaikkojen eläinluuaineistojen erityisesti poron suuren osuuden suhteen (Lahti 2006; Harlin 2009). Markkinan ja Pappilan eläinluuaineistot ovat huomattavasti suurem-

mat kuin Kolarin aineisto, mikä vaikuttaa aineiston lajirikkauteen (esim. Lyman 2008: 159–166). Villit metsäkanalinnut, etenkin riekko, olivat yleisiä myös näissä aineistoissa (Lahti 2006; Harlin 2009). Tornionjoen laaksossa sijaitsevalla Kyrkuddenin markkinapaikalla (käytössä 1300-luvulta 1600-luvulle) sekä Piitimenjoen suussa sijaitsevalla Gamla Kyrkbyn markkinapaikalla (käytössä 1300–1400-luvuilla) poron osuus aineistosta oli huomattavasti pienempi ja aineistoa dominoivat naudan luut (Backe 1995; Vretemark 1995). Tornion kaupungissa, josta kauppiaat Kolarin markkinoille matkustivat, on poron luiden osuus luuaineistosta parin prosentin luokkaa (Salmi et al. 2014).

Lajin tai suvun tasolle tunnistetuista nisäkkään luista 74 % kuului porolle tai peuralle. Luiden morfologian perusteella ei ole mahdollista sanoa, onko kyse poron vai villipeuran luista. Aineiston konteksti viittaa lähinnä kesyporoon, sillä poron liha ja muut porotuotteet sekä vetohärät mainitaan Kolarin markkinoiden kauppatavaran joukossa (Paulaharju 1923: 79). Villipeuraa kuitenkin pyydettiin vielä 1800-luvulla (Kortesalmi 2008: 23–24; Virrankoski 1973: 271–272). Iänmääritykset epifyysien luutumisen perusteella viittaavat aikuisten eläinten teurastukseen, sillä aineistossa ei ollut luutumattomia alle 3–4 vuoden iässä luutuvia epifyyseyä. Perinteisessä poronhoidossa teurastettiin pääasiassa aikuisia yksilöitä, esimerkiksi mahoja vaatimia, loukkaantuneita eläimiä ja vetohäriksi kouluttamattomia yksilöitä (Itkonen 1921: 15; Hambleton & Rowley-Conwy 1997; Lahti 2006; Korhonen 2008: 137). Ikäjakauma muistuttaa muiden Lapin markkinapaikkojen, Markkinan ja Pappilan, sekä Tornion kaupungin poronluuaineistojen ikäjakautumia, joita myös dominoivat aikuiset yksilöt (Lahti 2006; Harlin 2009; Puputti 2010: 32).

Aineistossa oli poron raajojen pitkien luiden, lapaluun, lantion, nikamien, alaleuan ja sarven kappaleita. Nikamat olivat

Taulukko 1. Lajijakauma fragmenttimäärinä (NISP) ja minimiyksilömäärinä (MNI).

Taksoni	Tieteellinen nimi	NISP	MNI	%NISP	%MNI
Poro tai peura	<i>Rangifer tarandus</i>	23	2	3,2	8,3
Lammas	<i>Ovis aries</i>	2	1	0,3	4,2
Lammas tai vuohi	<i>Ovis aries/Capra hircus</i>	6	1	0,8	4,2
Sorkka- tai kavioeläin	<i>Ungulata</i>	40		5,6	
Nisäkäs	<i>Mammalia</i>	82		11,4	
Metso	<i>Tetrao urogallus</i>	1	1	0,1	4,2
Teeri	<i>Lyrurus tetrix</i>	1	1	0,1	4,2
Riekko	<i>Lagopus lagopus</i>	7	1	1,0	4,2
Kaakkuri	<i>Gavia stellata</i>	1	1	0,1	4,2
Lintu	<i>Aves</i>	2		0,3	
Kalat	<i>Pisces</i>	60		8,4	
Varsinaiset luukalat	<i>Teleostei</i>	196		27,3	
Turskat	<i>Gadidae</i>	75		10,5	
Lohikalat	<i>Salmonidae</i>	5		0,7	
Siika	<i>Coregonus lavaretus complex</i>	98	4	13,7	16,7
Lohi	<i>Salmo salar</i>	4	2	0,6	8,3
Ahven	<i>Perca fluviatilis</i>	16	1	2,2	4,2
Hauki	<i>Esox lucius</i>	32	2	4,5	8,3
Seiti	<i>Pollachius virens</i>	38	3	5,3	12,5
Turska	<i>Gadus morhua</i>	23	2	3,2	8,3
Kolja	<i>Melanogrammus aeglefinus</i>	4	1	0,6	4,2
Keila	<i>Brosme brosme</i>	1	1	0,1	4,2
Yhteensä		717	24	100,0	100,0

kaula- ja lannenikamien kappaleita. Itkonen (1921: 14) mukaan saamelaisilla oli tapana paloittaa poron selkä kunkin nikaman nivelestä ja käyttää selkäpalat keiton valmistukseen. Aineistossa oli myös runsaasti suuren tai keskikokoisen sorkka- tai kavioeläimen kylkiluita, jotka tunnistettujen luiden lajijakauman huomioon ottaen ovat luultavasti poron kylkiluita. Poron kyljet hakattiin keskeltä halki ja puoliskot leikattiin pari kolme poikkinaista kylkiluuta sisältäviin kappaleisiin. Kylkeä käytettiin keittoon, mutta sitä myös kuivattiin kauppatavaraksi (Itkonen 1921: 14). Joistakin kylkiluun kappaleista

löytyi viiltojälkiä ja osa niistä oli katkaistu poikittaissuunnassa. Jos poron liha aiottiin kauppatavaraksi, saatettiin myös jättää lapa, kylki ja paisti kiinni toisiinsa ja irroittaa pitkänä levynä selkärangan vieritse (Itkonen 1921: 8). Itkonen (1921: 19) mukaan tällaisia ”riipipuolia” sekä lihoja ja paisteja saamelaiset kuljettivat markkinoille myytäväksi.

Pitkistä luista olivat edustettuina sääri-, varttinä- ja jalkapöydänluut, jotka kaikki oli rikottu luuytimen hyödyntämiseksi. Näiden luiden, ”konttiluiden”, luuytimen hyödyntäminen on saamelaisten ruokakulttuurille ominainen piirre (Itkonen 1921: 9;

Harlin 2009), mutta sitä ovat harjoittaneet Pohjois-Suomessa muutkin etniset ryhmät (Salmi et al. 2014). Luut keitettiin ja niistä kaavittiin lihat, minkä jälkeen luut halkaistiin isolla puukolla tai kirveellä (Itkonen 1921: 9). Yhden jalkapöydänluun ja yhden sääriluun proksimaalisissa nivelpinnoissa oli viiltojälkiä (Kuva 8), jotka luultavasti liittyvät konttiluiden syömiseen. Myös alaleuanluussa on runsaasti luuydintä ja myös niitä rikottiin luuytimen hyödyntämiseksi (Hambleton & Rowley-Conwy 1997; Harlin 2009). Kolarinsaaren markkinapaikalta löydetty alaleuanluun kappale sekä alaleukaan kiinnittyvät etu- ja poskihammas voivat olla peräisin tällä tavalla ruuaksi valmistetusta alaleuanluusta.

Markkinan ja Pappilan luuaineistoissa, kuten Kolarinkin markkinapaikan aineistossa, kaikki luurangon osat olivat edustettuina. Kallon osien (lukuun ottamatta alaleuanluuta, josta syötiin luuydin) ja ylimpien nikamien vähyys kuitenkin viittaa siihen, että joskus porot teurastettiin muualla ja syötävät tai myytävät osat kuljetettiin

Kuva 8. Viiltojälkiä poron tai peuran halkaistun jalkapöydänluun proksimaalisessa nivelpinnassa. Nuolet osoittavat viiltojälkien sijainnin (Kuva: Oulun yliopisto, Arkeologian laboratorio).

markkinapaikalle (Lahti 2006; Harlin 2009). Kylkiluita oli Markkinan ja Pappilan aineistoissa vähän, mikä johtuu Lahden (2006) mukaan siitä, että kylkiluita sisältäviä lihankappaleita ei tuotu markkinapaikalle. Tornion luuaineistossa olkaluut ovat selkeästi yliedustettuna, mikä saattaa viitata siihen, että torniolaiset kauppiat ostivat olkaluun sisältäviä poronpaisteja saamelaisilta kauppiailta (Puputti 2010: 33–34). Samoin kuin Kolarin markkinapaikan aineistossa, myös Markkinan, Pappilan ja Tornion aineistoissa poron pitkiä luita oli rikottu luuytimen hyödyntämiseksi (Lahti 2006; Harlin 2009; Salmi et al. 2014).

Sarvi oli tärkeä raaka-aine, josta valmistettiin monenlaisia esineitä. Sarviesineitä ei Kolarin markkinakentältä löytynyt, mutta sarven kappaleita, pääasiassa sarven haarojen ääriosien kappaleita löytyi. Poronsarvet mainitaan saamelaisten kauppatavarana (Itkonen 1948b: 198) ja Paulaharjun (1923: 79) mukaan saamelaiset kauppiat toivat Kolarin markkinoille esimerkiksi sarvilusikoita.

Aineistossa oli kaksi lampaan ja kuusi lampaan tai vuohen luuta. Lampaan tai vuohen luurangosta oli edustettuna raajojen pitkät luut ja ranneluut. Kaikki epifyysit olivat luutuneita, mikä viittaa aikuisten eläinten teurastamiseen. Sekä saamelaiset, torniolaiset että Pohjois-Suomen maaseudun asukkaat omistivat lampaita, joita pidettiin sekä villan että lihan vuoksi (Itkonen 1948a: 269–270; Salmi 2011). Saamelaiset omistivat myös vuohia (Itkonen 1948b: 190). Vuohia pidettiin erittäin vähän Pohjois-Suomen kaupungeissa ja maaseudulla (Wilmi 2003: 178). Tornioista on kuitenkin tunnistettu muutama vuohen luu (Salmi et al. 2014).

Tunnistetut linnun luut kuuluivat kaakkurille, metsolle, teerelle ja riekolle. Kaakkurin, metson ja teeren luita oli kuitenkin lajia yksi kappale. Lintuja on voitu syödä markkinapaikalla tai niiden lihaa tai höyheniä on voitu kaupata. Saamelaiset säilöivät lintuja kokonaisina siten, että lintu

oli leikattu auki, suolattu ja kuivattu (Itkonen 1921: 40). Metsäkanalintuja on voitu pyytää myös Kolarin markkinoiden aikaan, talvela. Metsäkanalinnuista erityisesti riekko oli saamelaisille tärkeä riistalintu (Itkonen 1921: 39). Riekon luita on runsaasti myös Markkinan ja Pappilan eläinluuaineistoissa (Lahti 2006). Myös Gamla Kyrkbyn luuaineistossa oli riekon ja teeren luita (Backe 1995). Metsäkanalintuja pyysivät myös torniolaiset ja Pohjois-Suomen maaseudun asukkaat (Salmi 2011; Salmi et al. 2014). Metsänriistaa toivat Kolarin markkinoille Paulaharjun (1923: 78–79) mukaan sekä saamelaiset että ylimaalaiset talonpojat. Kaakkuri on muuttolintu, joten sen olkaluu on voinut päätyä talvimarkkinoille esimerkiksi säilötyn lihan tai nahan mukana. Toinen vaihtoehto on se, että Kolarin markkinapaikan tupia käytettiin markkina-ajan ulkopuolella tarpeen mukaan, samoin kuin esimerkiksi Enontekiön Markkinassa (Harlin 2009). Itkosen (1921: 40) mukaan saamelaiset eivät syöneet kaakkuria, mutta toisaalta esimerkiksi Draken (1918: 142) mukaan Ruotsin puolen saamelaiset söivät kaakkurin lihaa. Tupelle nyljettyä kaakkurin nahkaa käytettiin myös pussien valmistamiseen (Itkonen 1948a: 299). Kaakkurin luita ei löytynyt muilta markkinapaikoilta, mutta Kyrkuddenista löytyi yhden kuikan luu (Vretemark 1995).

Aineiston kalanluista siikaa oli lukumääräisesti eniten. Kaikki siian luurangon osat olivat edustettuina. Lohesta oli vain muutama kallon luu. Ahvenesta oli kallon ja vartalon luita, mutta ei nikamia. Hauen luut olivat pääosin kallosta ja muutama rintakehän nikama. Etelä-Lapin saamelaisten ruokakulttuurissa kalalla on ollut merkittävä rooli vielä lähimenneisyydessä. 1930–1950-luvuilla kala oli tärkein proteiinin lähde ja osa jokapäiväistä ruokavaliota tuoreena tai kuivattuna (Nilsson et al. 2011). Aineistosta löydettyjen merikalajien eli turskakalojen, seitin, turskan, koljan tai keilan luiden joukossa ei ollut ainoatakaan kallon luuta. Kaikki luut olivat nikamia ja vartalon

tai hartiavyön luita. Tämä viittaa tuontikalalan kulutukseen erittäin hyvin säilyvän kapakalan muodossa. Kapakalan valmistuksessa turskakalasta leikataan vähintään pää pois ennen kuivaamista tai suolaamista ja kallon luut jäävät valmistuspaikalle (Wubs-Mroze-wicz 2009; Orton et al. 2014; Oliveira et al. 2016). Saamelaiset poropaimentolaiset toivat kapakalaa mukanaan Jäämeren rannikolle suuntautuneilta jutaamismatkoiltaan, ja meripyyntissä kävivät myös vähäporoiset saamelaiset (Itkonen 1948a: 541–542). Paulaharjunkin (1923) mukaan saamelaiset kauppiat toivat Kolarin markkinoille Jäämeren kalaa. Kapakalan tuonti ja Jäämeren muut resurssit, kuten simpukat, näkyvät myös Enontekiön Markkinan ja Utsjoen Pappilan luuaineistoissa (Harlin 2009).

Lopuksi

Kolarinsaaren vanha markkinapaikka oli käytössä lähes koko 1800-luvun ajan. Markkinapaikka toimi paikallisväestön ja kauempaa tulleiden saamelaisten, karjalaisten kauppiaiden ja Tornion porvareiden kohtauspaikkana, jossa kaupankäynnin lisäksi tavattiin muita ihmisiä, käytiin kirkossa ja hoidettiin sosiaalisia suhteita. Kesällä 2018 suoritetun arkeologisen kaivauksen tulokset vahvistavat markkinapaikan olleen käytössä 1800-luvulla. Kaivauksilla havaitut rakennejäännökset viittaavat siihen, että markkinapaikalla on ollut lasi-ikkunaisia markkinatupia, joita on lämmitetty savilaastista muuratuilla tulisijoilla. Rakennukset on purettu, kun markkinapaikka jäi pois käytöstä. Löytöaineisto oli niukkaa, mutta luonteeltaan saman tyyppistä kuin muilla Lapin markkinapaikoilla, koostuen esimerkiksi astioiden, pullojen ja liitupiippujen kappaleista, rahoista sekä pukeutumiseen ja rakennuksiin liittyvästä esineistöstä. Eläinluuaineisto muistutti enemmän pohjoisen Lapin markkinapaikkojen, Markkinan ja Pappilan luuaineistoja kuin keskiaikaisten

ja eteläisempien markkinapaikkojen aineistoja. Etenkin poronhoidon ja porotuotteiden rooli oli suuri toisin kuin esimerkiksi Piitimenjoen suussa ja Tornionjoen laaksossa, joissa maataloudella oli suurempi rooli ihmisten elämässä ja taloudessa. Jäämeren kalojen luut ja kalojen käsittelyyn viittaava anatominen jakauma kertoo Jäämeren rannikolle ulottuneista kauppaverkostoista.

Kaivausten avulla saatiin myös todennettua, että markkinapaikka sijaitsi nykyisen hautausmaan aidan luoteiskulmalla, jossa osa markkinapaikkaan liittyvistä kulttuurikerroksista on jäänyt hautausmaan alueelle ja tuhoutunut hautausten yhteydessä. Arkeologinen tutkimus siis osoitti 1800-luvun kartografisten tietojen osoittavan markkinapaikan sijainnin varsin tarkasti, kun taas paikallisessa suullisessa perinteessä markkinapaikan miellettiin sijainneen lähempänä Muonionjoen rantaa. Alue on edelleen ihmisille merkityksellinen ja paikalla käy väkeä monessa tarkoituksessa, esimerkiksi vierailemassa kirkossa, hautausmaalla tai uimarannalla. Alueelle on pystytetty myös markkinapaikasta kertova opastaulu.

Kiitokset

Haluamme kiittää kaivauksille osallistuneita kollegoitamme Marte Spangenia Tromsøin yliopistosta sekä Markus Fjellströmiä Tukholman yliopistosta ja arkeologian kenttäkurssille osallistuneita arkeologian opiskelijoita.

Bibliografia

Henkilökohtaiset tiedonannot

Malinen, A. 2019. Restaurointimestari, henkilökohtainen tiedonanto 22.1.2019.

Tutkimuskirjallisuus

- Drake, S. 1918. *Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Halinen, P. 1992a. Enontekiön Markkina – Kolmen kodan kaivaukset vuonna 1990. M. Huurre, P. Halinen, M. Lavento & J. Moisanen (toim.) *Kentältä poimittua. Kirjoitelmia arkeologian alalta*: 39–44. Julkaisu N:o 2. Helsinki: Museo-
virasto, Esihistorian toimisto.
- Halinen, P. 1992b. Enontekiön Markkina – Kauppiain kohtauspaikka. *Raito* 1/1992: 46–51.
- Halinen, P. 2001. Raha ratkaisee. *Arkeologipäivät* 2001: 31–34.
- Halinen, P. Enontekiön Markkinan tuvan ajoituksesta. *Muinaistutkija* 4/2002: 44–50.
- Hambleton, E. & Rowley-Conwy, P. 1997. The Medieval reindeer economy at Gæccevaj'Njar'Ga 244 B in the Varanger Fjord, North Norway. *Norwegian Archaeological Review* 30(1): 55–70.
- Harlin, E. 2009. The possibilities of osteology in historical Sámi archaeology. Life and livelihood at the 18th-century Ohcejohka Sámi market. P. Halinen, M. Lavento & M. Suhonen (toim.) *Recent Perspectives on Sámi Archaeology in Fennoscandia and North-West Russia. Proceedings of the First International Conference on Sámi Archaeology, Rovaniemi, 19–22 October 2006*: 121–132. Iskos 17. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Huggert, A. 2008. Hundraåriga kritpipor i bruk bland samer i 1890-talets Lappmark. *Fornvännen* 2008(103): 23–28.
- Hukantaival, S. 2016. "For a witch cannot cross such a threshold!": Building concealment traditions in Finland c. 1200–1950. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Itkonen, T.I. 1921. *Lappalaisten ruokatalous*. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Itkonen, T.I. 1948a. *Suomen lappalaiset vuoteen 1945, osa I*. Helsinki: Söderström.
- Itkonen, T. I. 1948b. *Suomen lappalaiset vuoteen 1945, osa II*. Helsinki: Söderström.
- Jaako, P. 1994. *Erämaatalosta seurakunnaksi: Kolarin seurakunnan historiikki*. Kolari: Kolarin seurakunta.
- Korhonen, T. 2008. *Poroerotus: Historia, toiminta ja tekniset ratkaisut*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuokkanen, T., Mutka, K. & Ylimaunu, T. 2015. Nappeja, solkia ja asetuksia: lainsäädännön vaikutus pukeutumiseen varhaismodernissa Oulussa. *Artefacta* 2.2.2015. Saatavissa: <http://www.artefacta.fi/artefactum>
- Lahti, E. 2006. Bones from Sápmi: Reconstruction of the everyday life of two ancient Saami households. V. Herva (toim.) *People, Material Culture and Environment in the North. Proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference*: 284–295. Oulu: Oulun yliopisto.
- Lundholm, K. 1991. Elinkeinojen kehitys; Tornionlaakso suurl politiikassa. O. Hederyd, Y. Alamäki & M. Kenttä (toim.) *Tornionlaakson historia 1: Jääkaudelta 1600-luvulle*: 266–301; 330–344. s.l.: Tornionlaakson kuntien historiakirjatoimikunta.
- Lyman, R.L. 2008. *Quantitative Palaeozoology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mellanen, J. 1994. "...päiväni ovat haihtuneet kuin savu...", 1600-luvun tupakkapiiput Helsingin vanhassakaupungissa. P. Kallio, I. Savolainen & S. Vainio (toim.) *Narinkka 1994, Helsingin kaupunginmuseon vuosikirja*: 258–281. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Nilsson, L.M., Dahlgren, L., Johansson, I., Brustad, M., Sjölander, P. & Van Guelpen, B. 2011. Diet and lifestyle of the Sami of southern Lapland in the 1930s–1950s and today. *International Journal of Circumpolar Health* 70(3): 301–318. DOI: 10.3402/ijch.v70i3.17831
- Nurmi, R. 2009. The others among us? – Saami artefacts in a 17th century urban context in the town of Tornio, Northern Finland. T. Äikäs (toim.) *Máttut – Máddagat, The roots of Saami ethnicities, societies and spaces/places*: 68–87. Oulu: Giellagas Instituutti/Oulun yliopisto.
- Nurmi, R. 2011. *Development of the urban mind – an object biographical approach. The case study of the town of Tornio, northern Finland*. Väitöskirja. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Nurmi, R. 2017. Kuinka talonpojista tuli porvareita: arkeologinen näkökulma torniolaisten kaupunki-

- laistumiseen 1600-luvulta 1800-luvulle. *Tornionlaakson vuosikirja* 2015–2017: 106–147.
- Oliveira, H., Nunes, M.L., Vaz-Pires, P. & Costa, R. 2016. Salting and drying of cod. K. Kristbergsson & J. Oliveira (toim.) *Traditional Foods: General and Consumer Aspects*: 275–290. New York: Springer.
- Orton, D., Morris, J., Locker, A., & Barrett, J. 2014. Fish for the city: Meta-analysis of archaeological cod remains and the growth of London's northern trade. *Antiquity* 88(340): 516–530.
- Paulaharju, S. 1932. *Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Persson, B. 1992. Clay Pipes and Copper Coins as Means of dating – a Source-critical Presentation. L. Ersgård, M. Holmström & K. Lamm (toim.) *Rescue and Research, Reflections of society in Sweden 700–1700 A.D.*: 172–187. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Puputti, A. 2010. *Living with Animals: a Zooarchaeological Study of Urban Human-Animal Relationships in Early Modern Tornio, 1621–1800*. BAR International Series 2100. Oxford: Archaeopress.
- Rydström, G. 2009. *Det äldsta Lycksele: Öhn*. Skogsmuseet Rapport 8. Lycksele: Skogsmuseet.
- Salmi, A. 2011. Riistaa, kalaa ja konttiluita: Pohjois-Suomen ruokakulttuurista n. 1400–1700 AD. J. Ikäheimo, R. Nurmi & R. Satokangas (toim.) *Harmaata näkyvissä, Kirsti Paavolan juhlakirja*: 221–236. Oulu: Oulun yliopisto.
- Salmi, A., Tranberg, A., Pääkkönen, M. & Nurmi, R. 2014. Becoming modern: Hybrid foodways in early modern Tornio, Northern Finland. *International Journal of Historical Archaeology* 18(3): 489–512.
- Tuppi, J. 2009. Karjataikoja ja talonpoikaisrituaaleja: perustuskätköjä 1600-luvun Tornioista. J. Ikäheimo & S. Lipponen (toim.) *Ei kiveäkään kääntämättä: Juhlakirja Pentti Koivuselle*: 277–284. Oulu: Pentti Koivusen juhlakirjatoimikunta.
- Virrankoski, P. 1973. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla*. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin Maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta.
- Wilmi, J. 2003. Tuotantotekniikka ja ravinnonsaanti. V. Rasila, E. Jutikkala & A. Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*: 159–182. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wubs-Mrozewicz, J. 2009. Fish, stock and barrel: Changes in the stockfish trade in northern Europe, c. 1360–1560. L. Sicking & D. Abreu-Ferreira (toim.) *Beyond the Catch: Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900–1850*: 187–208. Leiden: Brill.
- Åkerhagen, A. 2004. *Svenska kritpipstilverkare och deras pipor*. s.l.: Tobaks- & Tändsticksmuseum.

FT, dosentti Anna-Kaisa Salmi toimii Oulun yliopistossa Akatemiatutkijana.
anna-kaisa.salmi@oulu.fi

FT, dosentti Tiina Äikäs toimii Oulun yliopistossa Suomen akatemian tutkijatohtorina.

FT Risto Nurmi on Suomen Kulttuurirahaston apurahalla työskentelevä Oulun yliopiston tutkijatohtori.

FT Ville Hakamäki väitteli Oulun yliopistosta vuonna 2018.

HuK Emilia Jääskeläinen on Oulun yliopiston maisteriopiskelija.

HuK Sami Kuvaja on Oulun yliopiston maisteriopiskelija.

Loppuviite

- 1 Tämän lisäksi kairauksia tehtiin säännöllisissä linjoissa 0,5–2 metrin välein fosfaattinäytteiden ottamiseksi. Nämä näytteet ovat tätä kirjoittaessa analysoitavina.